

Het grote Rutte-rapport

TEKST FRANK WAALS
FOTOGRAFIE ANP

Hoogste tijd voor functie elders?

Op 2 augustus passeerde Mark Rutte zijn illustere voorganger Ruud Lubbers als langstzittende premier in onze vaderlandse geschiedenis. Exact 4310 dagen zat de VVD'er op die bewuste dag in het ambt, één dag langer dan de CDA'er tussen 1982 en 1994 het Torentje bewoonde. Wat bracht ons twaalf jaar Rutte en hoe lang kan hij nog door? Het politieke panel van Nieuwe Revu maakt de balans op.

Toen Mark Rutte op 14 oktober 2010 het ambt van minister-president aanvaardde, zal hij niet hebben kunnen vermoeden het uiteindelijk tot langzittende poortwachter in die functie te schoppen. Nieuwe Revu blikt terug en kijkt vooruit met: Klaas Dijkhoff (voormalig staatssecretaris van Veiligheid en Justitie, minister van Defensie, fractievoorzitter van de VVD en jarenlang beoogd opvolger van Rutte), Frits Wester (oud CDA-voorlichter en huidig politiek verslaggever *RTL Nieuws*), Wouke van Scherrenburg (debatleider en politiek verslaggever), Jan Terlouw (voormalig fractievoorzitter D66, minister van Economische Zaken, vicepremier en commissaris van de Koningin in Gelderland), Jort Kelder (voormalig *Quote*-hoofdredacteur, huidig presentator talkshow *Op1* en bevriend met Rutte), Charlotte Nijs (politiek verslaggever *Hart van Nederland*), Frits Huffnagel (oud-VVD-wethouder in Amsterdam en Den Haag) en Xander van der Wulp (politiek verslaggever NOS).

Twaalf jaar één premier, twaalf jaar stabiliteit. Hoe belangrijk is dat?

Dijkhoff: 'Internationaal kost het tijd om relaties op te bouwen, waarna je kunt uitgroeien tot een stabiele factor met ervaring. Anderen kunnen zich daar dan omheen ontwikkelen. Het is uiteindelijk de kiezer die bepaalt of ze die stabiliteit op

'Hij neemt zijn werk heel serieus en zichzelf wat minder. Rutte is geen zeur. Eerder een man met zelfspot en relativering' – Klaas Dijkhoff

dezelfde manier willen voortzetten. Bij hen moet je steeds weer een mandaat ophalen. Rutte ontwikkelde zich. Kijk bijvoorbeeld naar dat moment waarop hij Donald Trump tegensprak. Zo iets moet in je zitten en dan nog hangt het van het moment af je het ook durft. Bij Rutte hielp het dat hij op dat moment stevig in het zadel zat en niet bang hoefde te zijn dat alles wat hij deed gebruikt werd om hem te pakken.'

Wester: 'Hij is een van de naoorlogse premiers die de meest lastige dingen om zijn oren heeft gekregen. Een financieel-economische crisis, corona, de ramp met de MH17. Ongekend. En daarna: de oorlog in Oekraïne, energie- en koopkrachtproblemen, de toeslagenaffaire en stikstof. Dat hij over die hele periode een continue factor was die onvermoeibaar steeds weer een enorme drive liet zien, verbaast vriend en vijand.'

Van Scherrenburg: 'Rutte gebruikt zijn netwerk slim, door in Den Haag soms andere dingen te zeggen dan in Brussel. Internationaal is het een voordeel dat we ons, als klein landje, niet steeds met een nieuwe leider opnieuw moeten invecchten. Landelijk heb ik het idee dat hij er net iets te lang zit. Door de toeslagenaffaire werd ineens een andere kant van hem zichtbaar. De kant van dingen verzwijgen, zich niet met hete dossiers willen bemoeien en achter de schermen tierend aan de telefoon roepen: "Los het maar op!"'

Terlouw: 'Stabiliteit is altijd goed en ik moet hem nageven dat het 'm steeds goed lukt om mensen bij elkaar te brengen. Rutte doet dat echter op een manier die de mijne niet zou zijn. Hij gaat vaak een eind mee in meningen, zonder zich daar met een visie tegen te verzetten.'

Kelder: 'Zijn status in Europa is aanzienlijk, hij laveert daar als een soort elder statesman door de Brusselse gangen. Maar of Nederland daar heel veel aan heeft, valt moeilijk te zeggen. Hij wilde Oekraïne niet als kandidaat-lid, toch werden ze het. Nederland wil geen schulddeling en schuldopkoop door de ECB, toch gebeurt het steeds weer. We worden gewoon weggestemd door het zuiden en oosten, en dan is het steeds de vraag of Nederland een veto inzet, wat echt een laatste redmiddel is dat je niet te vaak kunt misbruiken.'

Huffnagel: 'Rutte neemt al lang zitting in Europa en dus luisteren mensen naar hem. Dat zag je ook bij Angela Merkel, die zestien jaar lang bondskanselier van Duitsland was.'

Nijs: 'Op het wereldtoneel geeft continuïteit zwaarte aan het land dat je vertegenwoordigt, maar het biedt tegelijkertijd weinig ruimte voor iets anders. Ik vraag me weleens af hoe we ervoor hadden gestaan als onze huidige problemen eerder door een fris iemand met nieuwe ideeën waren aangepakt.'

Van der Wulp: 'Rutte weet hoe de hazen lopen,

maar je ziet de eerste tekenen dat zijn houdbaarheidsdatum misschien verstreken is zich langzaam aandienen.'

Rutte overleefde tot dusver elke storm, motie van wantrouwen of andersoortige kritiek. Hoe verklaart u dit?

Dijkhoff: 'Hij neemt zijn werk heel serieus en zichzelf wat minder. Hij vecht wel, zeker als er beschuldigingen zijn waar je je echt niet in kan vinden, maar Rutte is geen zeur. Eerder een man met zelfspot en relativering. We maken allemaal fouten. Probeer je deze steeds recht te lullen, dan is men daar over het algemeen kritischer op dan wanneer je ze erkent.'

Wester: 'Rutte heeft een enorm incasseringsvermogen en kan goed relativiseren als het om zijn eigen rol en positie gaat. En hij staat er altijd. Zelfs vlak nadat zijn eigen moeder was overleden, gaf hij een persconferentie. Dat is een belangrijke factor. Onze premier is in een goede conditie, rijdt op z'n fietsje door den Haag, gaat zelf naar de Albert Heijn en drinkt op zaterdagochtend een kopje koffie op de Grote Markt. Hij is wars van poeha en toestanden. Dat maakt de man redelijk bijzonder.'

Van Scherrenburg: 'Het is niet zozeer zijn veelbesproken teflon-laag, maar het feit dat hij met alle winden meewaait. Neem bijvoorbeeld de boerenopstand. Aanvankelijk weigerde hij met de 'trekkerterror' die ministers en Kamerleden bedreigen te praten. Niet veel later deed hij het alsnog. Waarom? Heeft hij signalen gekregen dat hij ze daarmee rustig krijgt? Hij had eigenlijk moeten zeggen: "Ik ben erbij geweest al die jaren, maar heb de waarschuwendende rapporten over stikstof onder in mijn bureaula laten liggen en er geen fuck mee gedaan."'

Terlouw: 'Tijdens het 1 april-debat van vorig jaar heeft Rutte regelrecht gelogen door tegen het volk te zeggen: "Ik heb daar geen actieve herinnering aan," aangaande een gesprek over Pieter Omtzigt en de notitie "functie elders". Dat was evident niet waar. Hoe hij het debat toch overleefde? Door gewoon door te gaan alsof het niet gebeurd was. Rutte is een heel aimabele man die een eind meegaat in wat je zegt en je daardoor toch een beetje inpakt. De enkele keer dat ik hem ontmoet heb, merkte ik dat hij me heel weinig tegensprak.'

Kelder: 'Het is zijn enorme talent om politieke bommen te demonteren, waarbij hij zijn eigen willetje nooit vooropstelt. Je kunt eigenlijk nooit boos op hem worden. Als ik wat tegenwerpingen op zijn beleid probeer te formuleren, dan veegt ie die doorgaans lachend van tafel, en niet zelden zonder argumenten. Mensen verwijten hem principeloosheid, maar laten we het politiek opportunisme noemen. Nederland is een land van coalities,

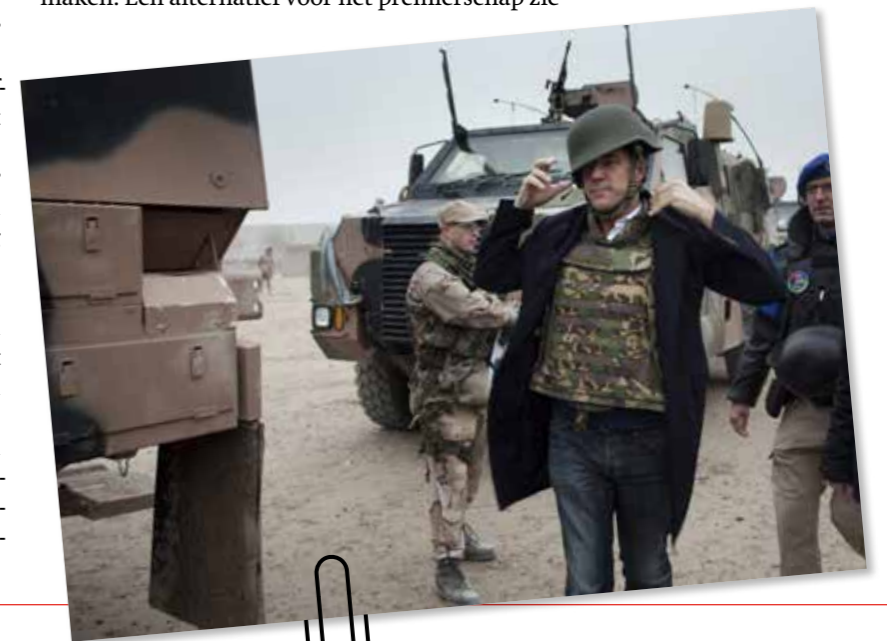
'Hij gaat vaak een eind mee in meningen, zonder zich daar met een visie tegen te verzetten' – Jan Terlouw

ties, wat betekent dat geen partij z'n wil kan doordrijven, en de grootste vooral moet inleveren. De VVD zit daardoor steeds in een soort 'burge-meester in oorlogstijd'-scenario. Ze kunnen stampvoeten, maar weglopen levert een nog linker kabinet op, en daar zal de achterban al helemaal niet blij mee zijn.'

Huffnagel: 'In de huidige politieke consternatie wordt er zo ongeveer elke week een motie van wantrouwen ingediend, waardoor dat instrument bot is geworden. Het is niet eens zozeer zijn eigen verdienste heelhuids uit de strijd te komen, maar simpelweg omdat er steeds weer een meerderheid is voor het beleid. Neemt men de motie wel aan, wat alleen kan als de coalitiepartijen ook "voor" stemmen, dan is het namelijk meteen: einde kabinet.'

Nijs: 'Rutte slaapt, zo zegt hijzelf ook, nooit ergens een nacht minder om. De schade in Groningen, VVD'ers die onder hem het veld moesten ruimen, hij laat het van zich afglijden. Dat is aan de ene kant goed, omdat je geen land kunt runnen als je je elk verhaal persoonlijk aantrekt. Aan de andere kant kun je je afvragen waar je de motivatie vandaan moet halen om oplossingen te vinden als niets echt beklift en je nergens wakker van ligt.'

Van der Wulp: 'Overleven heeft met politiek talent te maken. Rutte is een uitzonderlijke politicus waar, in debatten, nog steeds niemand bij hem in de buurt komt om het hem echt lastig te maken. Een alternatief voor het premierschap zie

‘Door de toeslagenaffaire kwam zijn vergeetachtigheid genadeloos aan het licht. Met zijn imago komt het daardoor niet meer goed’

– Wouke van Scherrenburg

ik ook niet. Bij de laatste verkiezingen kwam Sigrid Kaag misschien een beetje in de buurt, maar ook nu won hij soeverein.’

Komt Rutte ooit nog van zijn vergeetachtige imago af?

Dijkhoff: ‘Dat “vergeten” is een running gag geworden, zoals we er de afgelopen jaren wel meer hebben gehad. We meten als mensen vaak met twee maten, want als je iemand anders vraagt wat hij of zij vier jaar geleden op dinsdagmiddag met een collega heeft besproken, dan moeten ze het antwoord waarschijnlijk ook schuldig blijven. Rutte is premier, dat klopt, maar beschikt daardoor niet ineens over een fotografisch geheugen.’

Wester: ‘Er komt veel op die man af, maar hij heeft meer dan eens te maken gehad met zaken waar hij “geen actieve herinnering” aan had. Dat kleeft aan hem.’

Van Scherrenburg: ‘Alleen als Rutte met een grote greep zorgt dat het probleem met de boeren of het energietekort in één keer is opgelost, komt hij nog van dit imago af. Hij is echter onze lieve heer niet, dus dat gaat niet gebeuren. In tijden dat het ons voor de wind ging, werd deze eigenschap niet als hinderlijk ervaren, maar door de toeslagenaffaire kwam zijn vergeetachtigheid genadeloos aan het licht. Met zijn imago komt het daardoor niet meer goed. Dit etiket raakt hij niet meer kwijt.’

Terlouw: ‘Ik vind het moeilijk om te oordelen, omdat ik er vanuit de verte naar kijk. Ik kan me, als ik naar de laatste kabinetsformatie kijk, enkel afvragen of het ook zo zou zijn gegaan als ikzelf in die onderhandelingen had gezeten. Rutte heeft een soort methodiek ontwikkeld waarin hij in gesprekken een eind met je meegaat en je daardoor een beetje laat vergeten wat je nu eigenlijk tegen zijn opvattingen hebt.’

Nijs: ‘Hij komt er niet vanaf, maar hij komt ermee weg. We hebben het namelijk over verschillende kabinetten heen zien gebeuren. Van de bonnetjesdeal van Fred Teeven tot Afghanistan en het aftreden van Halbe Zijlstra. Het is een terugkerend thema.’

Van der Wulp: ‘Rutte heeft in het verleden vaak beloftes gedaan, handig zijn excuses aangeboden en mensen achter zich geschaard voor wie dat nu niet meer werkt. Het enige probleem is dat hij zelf nog geen enkel plan heeft om er op enig moment mee te stoppen. Onze premier is een gewoonteman die heel erg houdt van het normale loopje en z’n vertrouwde overleggen op een dag. Je moet niet raar opkijken als hij ook bij de volgende verkiezingen nog gewoon de lijsttrekker van de VVD is.’

Waar mag Rutte in twaalf jaar tijd het meest trots op zijn?

Dijkhoff: ‘Het is lastig om een legacy te bespreken als deze nog niet af is, maar zijn vastberadenheid is te prijzen.’

Wester: ‘De manier waarop hij met het kabinet Nederland door de economische crisis heeft gesleept. Dat was geen sinecure. Bezuinigingen waren niet leuk, maar nodig. Dat hem dat, samen met de PvdA, gelukt is, is een van zijn grootste verdiensten.’

Van Scherrenburg: ‘Het zo ongelooflijk lang groothouden van de VVD is een megaprestatie geweest. Daarnaast verstaat hij als geen ander de kunst om, wanneer je bij hem langs gaat, je het gevoel te geven dat er die dag niets leukers kan gebeuren dan jou te zien. Ook al zegt hij dat tegen iedereen. Hij heeft een heel knappe manier om mensen, als het ware, te vertederen. Dat is een waanzinnige kwaliteit, waarmee hij heel lang heel veel mensen voor hem heeft gewonnen en wat Hugo de Jonge heeft geprobeerd te imiteren.’

‘Ik was erg onder de indruk van de manier waarop hij de ramp met de MH17 aanpakte. Hij werd daarvoor een speler op het wereldtoneel’

– Xander van der Wulp

Terlouw: ‘Hij heeft de kwaliteiten om mensen in tijden van conflicten bij elkaar te houden. Talloze kabinetten zouden onder een andere premier gevallen zijn, maar hij wist dat te voorkomen. Dat is op zich een hele kunst.’

Kelder: ‘Die tweede augustus, waarop hij het record van langstzittende premier vestigde, lijkt mij zijn hoogtepunt. Twaalf jaar daar zitten is toch zoiets als twaalf triatlons in een etmaal afraffelen. Onmogelijk. De koelbloedige lange-termijnaanpak rond MH17 mag geroemd worden, evenals zijn vermogen om Diederik Samsom en de PvdA tot noodzakelijke bezuinigingen te verleiden.’

Huffnagel: ‘Dat mensen hem vertrouwen en mensen hem steeds weer als premier willen. Tijdens crisissen en rampen is hij de man die ons Nederlanders als de beste weet te verbinden.’

Nijs: ‘Zijn energie.’

Van der Wulp: ‘Ik was erg onder de indruk van de manier waarop hij de ramp met de MH17 aanpakte. Hij werd daardoor een speler op het wereldtoneel en haast de directe opponent van Poetin.’

Wat was zijn dieptepunt?

Dijkhoff: ‘Dan toch weer dat debat in april vorig jaar, omdat je daarbij zag dat alle relaties verstoord raakten. Het was een aanval op zijn leiderschap, waarna iedereen elkaar opnieuw moest leren kennen. Qua werkintensiteit denk ik dat MH17 het zwaarst was, gevolgd door de coronacrisis. Dat iemand, die vrijheid in elke vezel van z’n lijf voelt, beperkende maatregelen moest opleggen, was een bittere pil om te slikken.’

Wester: ‘De start van de formatie van het huidige kabinet en het gedoe met Pieter Omtzigt. Ook ik zie het debat dat daarop volgde als zijn slechtste moment.’

Van Scherrenburg: ‘Het diep door het stof moeten gaan na “functie elders”, met betraande ogen zeggen dat het nooit meer zal gebeuren en dan toch weer de eerste man van het land worden. Dat vond ik redelijk verbijsterend.’

Terlouw: ‘Tot voor kort zou ik het klimaatbeleid hebben aangemerkt, maar in het huidige kabinet gaat dat aardig goed. Ik kom daarom uit op de toeslagenaffaire. Dat dit zolang heeft kunnen woekeren, terwijl het kabinet ervan afwist, is ernstig.’

Kelder: ‘Zonder twijfel zijn voorstel om de dividendbelasting af te schaffen. En niet omdat, zoals veel fiscale domoren denken, dat niet hoefde. Rutte had gewoon gelijk. Dat moest ie wel om technisch fiscale redenen. Het leverde weinig op, maar kostte ons inmiddels de hoofdkantoren van onze twee grootste bedrijven, Shell en Unilever. Door dat giftige dividenddebat is de toon over het bedrijfsleven in het algemeen en grote bedrijven

in het bijzonder zó verslechterd dat we meer bedrijven aan het verliezen zijn. DSM is inmiddels ook foetsie, en er zullen er meer volgen. Het frustrerende is dat vooral linkse politici lijken te denken dat die exodus onze welvaart niet raakt, maar ook hun achterbannen gaan dit indirect voelen, want we worden gewoon armer. Onze welvaart is ooit gebouwd op die grote bedrijven, je research en development is er afhankelijk van. Maar we jagen ze weg zoals verwerende kinderen hun speelgoed weggooien. Onbestaanbaar. Dat een VVD-premier dit niet heeft kunnen voorkomen, is schaamtevol en niet zonder gevolgen.’

Huffnagel: ‘Het moment waarop de hele Kamer, vlak na de laatste gewonnen verkiezingen, in het veelbesproken debat over hem heen viel.’

Van der Wulp: ‘Nu hij zo lang premier is, moet je vaststellen dat er op een groot aantal dossiers jarenlang te veel is blijven liggen. Simpelweg omdat hij met iedereen compromissen wilde sluiten. In tijden van versplintering heeft hij daardoor wel weer meerderheden gevonden om het land te besturen. De ene keer met GroenLinks, dan weer met de PvdA of de PVV. Zijn lenigheid daarin is een uitzonderlijke gave, maar heeft als nadeel dat je nooit harde beslissingen kunt maken op probleemdossiers.’

Van de ploeg waar Rutte in 2010 mee begon, is alleen hijzelf nog over. Wat zegt dit?

Dijkhoff: ‘Dat zegt mij niet zo heel veel. Ik ben zelf, vorig jaar maart, ook niet vertrokken omdat ik te lang zou hebben moeten wachten om het van Rutte over te nemen. Op geen enkele manier.’

Wester: ‘Dat hij het nog steeds met heel veel plezier doet. Rutte had allang de overstap kunnen maken naar een goedbetaalde baan in het bedrijfsleven of ergens een internationale functie kunnen aanvaarden, maar daar liggen zijn ambities niet.’

Van Scherrenburg: ‘Het is een beetje het verhaal van Annemarie Jorritsma die ooit over het CDA zei: “Het is net een bidsprinkhaan. Je paart ermee en je wordt opgevreten.” Dat gebeurde ook met het eerste kabinet-Rutte. Andere partijen zijn, uit vreugde om te mogen meeregeren, de blik op hun achterban verloren.’

‘Voor hem hoop ik dat er een hele mooie internationale baan langskomt, waardoor ie die giftige slangenkuil kan verlaten’ – Jort Kelder

‘De armoede binnen de VVD is dat er geen duidelijke opvolger klaarstaat’

– Frits Wester

JAN PETER BALKENEN-DE

Mark Ruttes voorganger als premier was Jan Peter Balkenende. Hij leidde van 2002 tot 2010 vier kabinetten namens het CDA, gevolgd door een hoogleraar-schap aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Daar doceert hij Governance, Institutions & Internationalisation. Ook werd hij partner bij Ernst & Young, en RCV-lid bij ING. Over zijn opvolger is hij doorgaans terughoudend. Wel laat hij desgevraagd weten: 'Uiteraard wens ik Mark Rutte van harte geluk met de op 2 augustus behaalde mijlpaal.'

'Ik zie de premier als een soort wasstraat waar iedereen doorheen gaat. Politici, burgers, journalisten. Aan het einde komt iedereen er fijntjes weer uit' – Charlotte Nijs

Kelder: 'Dat is de beste is.'

Huffnagel: 'Dat hij een volhouder is. Een marathonloper. Iemand die het lef heeft om gedurende twaalf jaar op zoek te gaan naar andere mensen met nieuwe ideeën en energie. Er zijn namelijk nogal wat mensen, die het fysiek niet meer aankonden, letterlijk en figuurlijk omgevallen. Bij Rutte vraag ik juist af hoe hij er toch altijd zo fris bij staat, zelfs als hij tot diep in de nacht in Brussel heeft gezeten of 's ochtends les heeft gegeven op zijn middelbare school.'

Nijs: 'Na de toeslagenaffaire vroeg ik hem of hij zelf ook had overwogen om op te stappen, maar dan kreeg ik gelijk terug: "Nee! Als mensen op me blijven stemmen, dan ga ik gewoon door." De eer aan zichzelf houden kwam totaal niet bij hem op.'

Van der Wulp: 'Rutte houdt het buitengewoon lang vol, langer dan wat normaal staat voor een politieke carrière. Hij slaagt er altijd in zichzelf uit de directe vuurlinie te houden, al heeft hij niet meer de politieke vertrouwelingen om zich heen die hij in het begin nog wel had.'

Hoe staat het met zijn houdbaarheidsdatum?

Dijkhoff: 'Sommige Nederlanders waren na één jaar Rutte al toe aan vernieuwing. Dat is per persoon verschillend. Dat is democratie. Elke vier jaar kan de kiezer opnieuw beslissen. Dat gaat niet per week. Wat ik vind? Daar laat ik me niet over uit.'

Wester: 'Elke politicus heeft een houdbaarheidsdatum. Net als bij een pak melk. Op een gegeven moment is het klaar. Kan Rutte nog door nu de kritiek aanzwelt en wil hij zelf nog wel? Dat laatste houdt hij altijd tot op het laatste moment in het midden. De armoede binnen de VVD is dat er geen duidelijke opvolger klaarstaat.'

Kelder: 'Het is een verveeld gezelschapspelletje van journalisten en gefrustreerde oppositiepartijen om iedere keer te zeggen dat het "op" is, en dat ie wegmoet. Kijk daar even doorheen, want de parlementaire journalistiek is veel te veel met dat poppetjesgedoe bezig en wil gewoon actie. Klaver en Kaag willen zijn baantje, zo simpel is

het. Wanneer hij ook vertrekt, ik gun hem een respectvolle exit, die recht doet aan iemand die zich 24/7 inzet voor dit land, want laten we nooit vergeten wat een enorme prijs een politicus betaalt in deze baan. Bovendien is het een goeie kerel, hij deugt. Waarom denk je dat in al die jaren de mensen die intensief met hem werken, dol op 'm zijn? Dat zegt iets over zijn vermogen te verbinden, anderen te "lezen". Premiers verdienen het niet met pek en veren Den Haag uitgejaagd te worden. Voor Rutte hoop ik dat er een keer een hele mooie internationale baan langskomt, waardoor ie met een korte persconferentie die giftige slangenkuil kan verlaten. De kans daarop is echter beperkt, zijn enige echte liefde lijkt de politiek rond de Hofvijver.'

Huffnagel: 'Niet alles gaat altijd goed en als je alle fouten op een rijtje zet, dan lijkt het heel wat. In werkelijkheid valt het wel mee.'

Nijs: 'Voor een deel heeft Rutte de Guus Gelukfactor. Corona, die tramaanslag in Utrecht, allemaal zaken waarbij hij zich als sterke man kon presenteren. En ondertussen maar optimistisch blijven. Ik zie de premier als een soort wasstraat waar iedereen doorheen gaat. Politici, burgers, journalisten. Aan het einde komt iedereen er fijntjes weer uit.'

Van der Wulp: 'Rutte heeft zich lang kunnen onderscheiden, ook ten opzichte van voorgangers, omdat hij geen vijanden had in Den Haag. Iedereen vond hem oprecht een aardige man met wie je zaken kon doen. Inmiddels is een groot aantal partijen op hem uitgekeken en willen ze niets meer met hem bespreken. In debatten is onze premier nog steeds handig en ongrijpbaar, maar zaken waar hij vroeger om werd bewonderd, zijn vandaag de dag ergernissen. Dan hoor je: "Die Rutte lult er voortdurend omheen, is nergens echt verantwoordelijk voor, probeert alles in onderzoekscommissies te schuiven of tijd te kopen door er een bemiddelaar op te zetten. Altijd hetzelfde trucje."

Doet het record iets met hem?

Dijkhoff: 'Ik denk op de dag zelf een beetje, maar het is voor hem geen doel op zich. Daar zitten met de goede intenties, je vak verstaan en het vertrouwen waard zijn is belangrijker.'

Wester: 'Niet echt. Zo zit de man absoluut niet in elkaar.'

Nijs: 'Ja, natuurlijk! Het is een historicus. Dan wil je die mijlpaal toch halen? Dat denk ik zeker. Misschien denkt hij ook eerder aan stoppen nu hij niet meer in die "wedstrijd" zit. Ik ben benieuwd hoe dit kabinet met andere spelers hem bevalt. Hij verzamelt graag jaknikkers om zich heen. Nou, dat is Kaag allerminst.'

Heeft u Rutte in twaalf jaar tijd zien veranderen?

Dijkhoff: 'Hij heeft niet meer van die hamsterwangen en is zich beter gaan kleden, maar dat het een loodzware baan is zie je natuurlijk wel. Qua karakter is hij wat rustiger geworden.'

Wester: 'Dat is het opmerkelijke: bijna niet. Andere ministers werden sneller grijs. Aan Rutte zie je het bijna niet af. Alleen ten tijde van de MH17, misschien. Dat viel hem zwaar.'

Van Scherrenburg: 'Wim Kok ging met duizend keer meer rimpels eruit door de enorme intensiviteit van deze job. Rutte heeft hooguit een groefje en zijn inhammetjes lopen iets dieper door. That's it.'

Terlouw: 'Ik heb op mijn leeftijd van 90 jaar nog enige verantwoordelijkheid, houd toespraken en schrijf stukken voor de krant. Dat doet me goed en houd me jong. Dat zal voor de premier niet anders zijn.'

Huffnagel: 'Je kunt je voorstellen dat heel veel andere mensen, including me, allang het bijltje erbij neer hadden gegooid, maar hij blijft gedreven en getrouwd met ons allemaal.'

Nijs: 'Hoe irritant ik het ook vind, ik denk oprecht dat hij het een leuke job vindt. Het premierschap "mijn baantje" noemen is dan weer neerbuigend naar de bevolking. Wat zijn wij als "klootjesvolk" dan wel niet? Je kunt de statuur van deze functie toch gewoon erkennen in plaats van je continu als "normaal" positioneren?'

Van der Wulp: 'Door regelmatig te leven en goed te relativeren komt hij er goed doorheen. Ik zou in zijn positie talloze slapeloze nachten

'Heel veel andere mensen hadden allang het bijltje erbij neer gegooid. Hij blijft gedreven en getrouwd met ons

allemaal' – Frits Huffnagel

hebben gehad, maar volgens mij gaat hij liggen en slaapt ie.'

Als het morgen stopt, hoe omschrijft u dan zijn periode als premier?

Dijkhoff: 'Als de tijd van zijn leven. Stabiel door de crises heen.'

Wester: 'Als een van de beste naoorlogse premiers. Zelfs met alle dingen die je eraan kunt afdoen.'

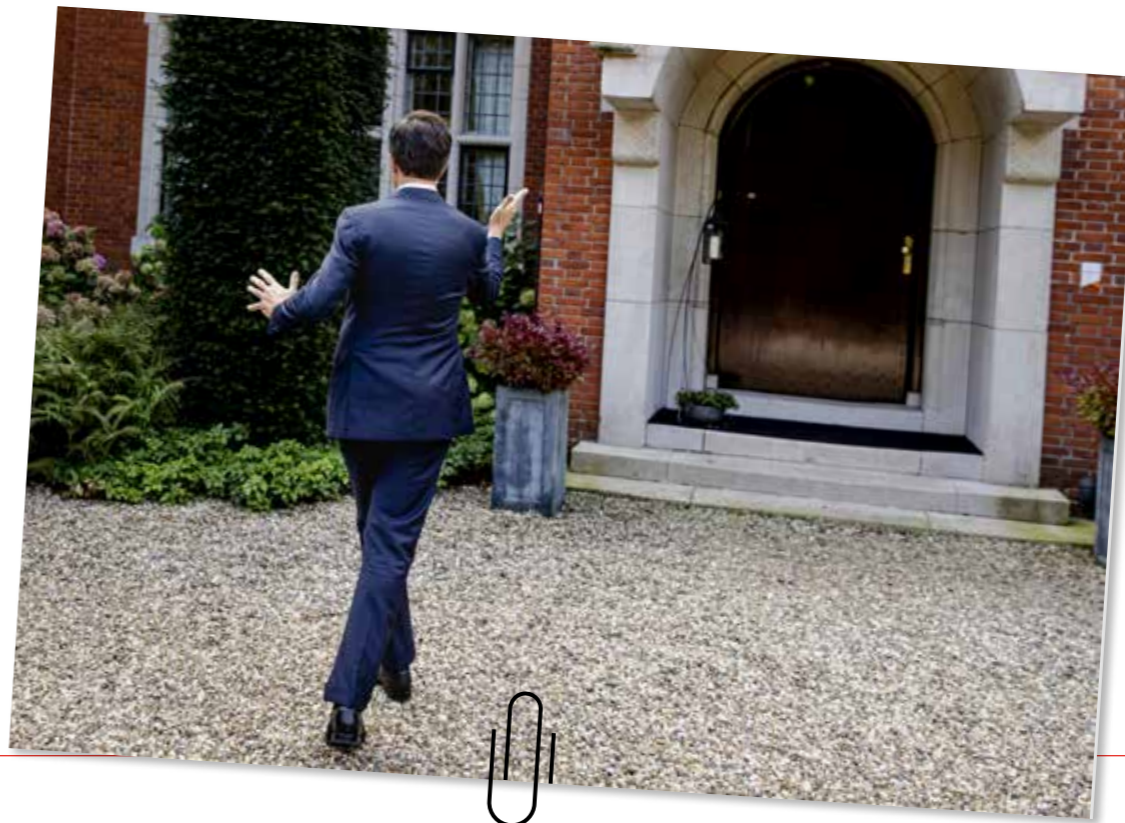
Van Scherrenburg: 'Een ongekend succes met afbladdering aan het einde.'

Terlouw: 'Kundig, maar weinig visionair.'

Huffnagel: 'Een gedreven liberaal die in soms buitengewoon moeilijke omstandigheden een steeds meer versnipperd land bij elkaar heeft gehouden en leiding heeft gegeven.'

Nijs: 'Een manager die problemen aanhoort en te lijf gaat. Een man die een duidelijke agenda heeft voor zijn zakelijke en privéleven.'

Van der Wulp: 'Dat hangt af van hoe er na zijn vertrek met zijn erfenis wordt omgegaan. Wanneer we er over een tijdje op terugkijken, dan kunnen we zeggen dat het een uiterst kundig politicus was die partijen bij elkaar bracht.' ✕

MARK RUTTE

Tegenover Een-Vandaag: 'Ik weet niet of het zo bijzonder is om de langstzittende premier te zijn. Je kan ook zeggen: "Hij heeft zitvlees." In ieder geval ben ik een voetnootje in de geschiedenis. Wat het geheim is? Geen idee. Gewoon mijn werk doen.'